

XALQ OG'ZAKI IJODINI O'RGANISHDA MUAMMOLI TA'LIM TEKNOLOGIYASINI QO'LLASH

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРОБЛЕМНОГО ОБУЧЕНИЯ ПРИ ИЗУЧЕНИИ НАРОДНОГО УСТНОГО ТВОРЧЕСТВА

APPLICATION OF PROBLEM-BASED LEARNING TECHNOLOGY IN THE STUDY OF FOLK ORAL ART

Sultaniyazova Arzayim Baxitbaevna

Nukus davlat pedagogika instituti erkin izlanuvchi

arzayimbaxitbayevna@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada xalq og'zaki ijodini o'rganishda muammoli ta'lim texnologiyasini qo'llash haqida so'z yuritiladi, pedagog olimlarning fikrlari bayon etiladi, bo'lajak pedagoglar uchun foydali ma'lumotlar olish mumkin.

Аннотация. В статье рассматривается использование технологии проблемного обучения при изучении фольклора, излагаются мнения ученых-педагогов, можно получить полезную информацию для будущих педагогов.

Abstract. The article discusses the use of problem-based learning technology in the study of folklore, the opinions of pedagogical scientists are presented, and useful information can be obtained for future educators.

Tayanch so'zlar: ertak, qissa, maqol, topishmoq, sher, masal, tez aytish, latifa, doston.

Ключевые слова: сказка, пословица, загадка, стихотворение, притча, скороговорка, анекдот, дoston.

Key words: fairy tale proverb, riddle, poem, parable, quick saying, anecdote, doston.

Kirish. Hozirgi ta'lim tizimida samarali o'qitish texnologiyalaridan biri - bu mashaqqatli o'qitishdir. Uning vazifasi faol bilish jarayoniga undash va tafakkurda ilmiy-tadqiqot usullarini shakllantirishdir.

Muammoli o'qitish ijodiy faol shaxsni tarbiyalash maqsadlariga mos keladi.

Pedagogik adabiyotlarda muammoli o'qitishning turli tavsiflari mavjud.

Muammoli o'qitishning mohiyati muammoli vaziyatni yuzaga keltirish orqali yangi bilimlarni mustaqil o'zlashtirishdan iborat.

Muammoli vaziyat muayyan pedagogik vositalarda maqsadga muvofiq tashkil etiladigan o'ziga xos o'qitish vaziyatida yuzaga keladi. Shuningdek, o'rganilgan mavzularning xususiyatlaridan kelib chiqib bunday vaziyatni yaratishning maxsus usullarini ishlab chiqish zarur.

Muammoli ta'lim masalasi bilan shug'ullangan polshalik olimlardan biri V. Okonning fikricha, muammoli ta'lim: "Muammoli vaziyatlarni tashkil etish,

muammoning shakllanishi, bu jarayonda o'quvchilarga ko'rsatiladigan yordam, muammoning yechimini tekshirish, bu jarayonda o'zlashtirilgan bilimlarni tizimlashtirish va mustahkamlash kabi faoliyatlar yig'indisi"[4].

Psixolog olim I. Ya. Lerner muammoli o'qitishning mohiyatini: "O'quvchi uchun yangi bo'lgan nazariy va amaliy bilimlarni ta'limning maqsad va vazifalariga muvofiq tarzda o'zlashtirishda o'qituvchi rahbarligidagi izchil faoliyat" [5] deb hisoblaydi.

Dunyoga mashhur rus pedagogi T.V.Kudryavsev muammoli ta'lim jarayon mazmuni: "O'quvchilarning muammoli masalalarni hal etish bilan bog'liq bilimlarga yo'naltirilganligi va muammoni hal etish bilan bog'liq tamoyillarni o'zlashtirishi" degan fikrni bildirgan [6].

Umumta'lim maktablari faoliyati bilan bog'liq muammoli ta'limning takomillashgan ta'rifini M.I.Mahmudov: "Muammoli ta'lim rivojlantiruvchi ta'lim turlaridan biri bo'lib, unda o'quvchining fanda qat'iy belgilangan bilimlarni o'zlashtirish bilan uzluksiz izlanishga yo'naltirilgan faoliyati, qo'yilgan vazifaning muammolilik darajasiga qarab uning maqsadi va yechimi tamoyillarini belgilashdagi usullar tizimini aniqlash; o'quv-tarbiya jarayonining bilimlarni mustaqil o'zlashtirishga yo'naltirilganligi, bunda fikrlash qobiliyatlarining qat'iy motivlari va faoliyat turlarini bilishni anglatadi" tarzida belgilab bergan.

O'quv fanlarini o'qitish samaradorligini oshirish yo'llarini o'rgangan I.A.Ilnitskaya muammoli o'qitishni o'quvchilarning maktabdagi o'quv-tarbiyaviy maqsadlarga muvofiqlashtirish muammolarini o'qituvchi rahbarligida ular uchun yangi bo'lgan ilmiy-amaliy birlik tizimida hal qilishda ishtirok etishdan iborat faoliyat, deb hisoblaydi. Matyushkinning fikricha, muammoli o'qitish ta'limning bilimlarni qiziqarli yo'llar bilan uzatishga asoslanishidir.

Milliy tarbiyashunoslikda muammoli ta'lim bilan alohida shug'ullangan mutaxassislardan biri K. Husanboyeva adabiyot darslarida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish bo'yicha muammoli ta'limdan foydalanishga alohida e'tibor qaratgan va unga "o'quvchilar o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilimlarni o'z ishtirokida, ularning kuchi, tafakkuri, bilimi va mehnati bilan o'zlashtirishini ta'minlash maqsadida bolalar oldiga muammo shaklida qo'yish yo'li bilan amalga oshiriladigan ta'lim jarayonini muammoli ta'lim deb atash mumkin" deb ta'rif bergan.

Shunday qilib, o'qitish ham muammoli vaziyat faqat "fikir yo'lidagi kutilmagan to'siq" bilan bog'liq aqliy mashaqqat holati emas. U bilish maqsadlari maxsus belgilangan aqliy teranlik holatidir. Bunday holat asosida avval o'zlashtirilgan bilimlar va yangi yuzaga kelgan vazifani hal qilish uchun aqliy va amaliy harakat usullari yotadi.

Yangi bilimlar dastlabki bilimlar bilan bog'lanmasa, aqliy mashaqqat muammoli bo'lmaydi.

Bunday mashaqqat aqliy izlanishni kafolatlamaydi. Muammoli vaziyat har qanday fikrlash mashaqqatlaridan farq qilib, unda talaba mashaqqat talab etgan obyektning (tushuncha, fakt) unga dastlab va o'sha vaqtda ma'lum bo'lgan vazifa, masala bo'yicha ichki yashirin aloqalarini tushunib yetadi.

Shunday qilib, muammoli vaziyatning mohiyati shundan iboratki, u talabaga tanish bo'lgan ma'lumotlar va yangi faktlar, hodisalar (ularni tushunish va tushuntirish uchun dastlabki bilimlar yetarli emas) o'rtasidagi ziddiyatlardir. Bu ziddiyatlar bilimlarni ijodiy o'zlashtirish uchun harakatlanuvchi kuch hisoblanadi.

Muammoli holatlarning belgilari quyidagilar:

Talabaga tanish bo'lmagan faktning mavjudligi.

Vazifalarni bajarish uchun talabaga beriladigan ko'rsatmalar, yuzaga kelgan bilish muammoni yechishda ularning shaxsiy javobgarligi.

Muammoli vaziyatdan chiqarilish doimo vaqt muammosini, ya'ni nima noma'lum ekanligini, uning tilda aks etishi va yechimini tushunish bilan bog'liq.

Muammo 3 ta tarkibiy qismdan iborat: ma'lum (berilgan vazifa asosida), noma'lum (ularni topish yangi bilimlarni shakllantirishga olib keladi) va dastlabki bilimlar (talabalarining tajribasi) ular noma'lumlikni topishga yo'naltirilgan izlanish ishlarini amalga oshirish uchun zarur. Dastlab talabaga noma'lum bo'lgan o'quv muammosi vazifasi belgilanadi va bunda uning bajarilish usullari va natijasi ham noma'lum bo'ladi, lekin talabalar o'zlaridagi dastlab egallagan bilim va ko'nikmalarga asoslanib kutilgan natija yoki yechim yo'lini izlashga tushadilar.

Shunday qilib, talabalar biladigan vazifa va uni mustaqil yechish usuli o'quv muammosi bo'la olmaydi, ikkinchidan, bir vazifaning yechish usulini va uni izlash vositalarini bilmasa ham o'quv muammosi bo'la olmaydi.

O'quv muammosining zaruriy belgilari quyidagilar:

*Yangi bilimlarni shakllantirishga olib keladigan noaniqlikning qo'yilishi.

*Talabalarga noaniqlikni topish yo'lida izlanishni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ma'lum bilim zaxirasiga ega bo'lish.

O'quv muammosini yechish jarayonida talabalar aqliy faoliyatining zarur bosqichi uning yechish usulini o'ylab topish yoki gipoteza qo'yish hamda gipotezani asoslashdir.

O'quv muammosi muammoli savollar bilan izchil rivojlantirib boriladi va bunda har bir savol uning yechimida bir bosqich bo'lib xizmat qiladi.

Muammoli o'qitishning zaruriy sharti talabalarda haqiqatni va uning natijalarini izlash jarayoniga nisbatan ijobiy munosabatni yuzaga keltirishdir.

Muammoli o'qitish darslarini tashkil etish va o'tkazishning muhim jihati shundaki, bunda o'qituvchi o'quv mahsulotini ham ta'limiy, ham tarbiyaviy funksiyasini yaxshi tushungan bo'lishi talab etiladi. O'qituvchi hech qachon talabalarga tayyor haqiqatni berishi kerak emas, balki ularga bilimlarni olishga turtki

beruvchi, darslarda va hayotiy faoliyatda zarur bo'lgan ma'lumot, voqea, vaqt va hodisalarni ongida qayta ishlashlariga yordam berish kerak bo'ladi.

Haqiqatda ham qaysi xalq bo'lmasin o'zligini anglamay turib o'sha millatning haqiqiy insoni, fuqarosi bo'lishi mumkin emas. Buning uchun xalq pedagogikasiga asoslanib harakat qilishimiz kerak bo'ladi.

Qaysi bir xalqning an'alariga, adabiy merosiga, tarixiga nazar tashlasak, yoshlarga ta'lim-tarbiya berish masalasi birinchi o'rinda turadi. Og'zaki xalq ijodining qaysi janrini olsak ham haqiqiy tarbiya vositasi ekaniga ishonch hosil bo'ladi. (Ertaklar, afsonalar, rivoyatlar, qissalar, maqol-matallar, xalq qo'shiqlari, topishmoqlar, xalq o'yinlari, tez aytishlar, dostonlar, notiqlik so'zlari, latifalar va h.k.)

Xalq pedagogikasining asosiy tarbiya vositasi hisoblangan og'zaki adabiyot meroslari qoraqalpoq xalqining madaniy tarixida g'oyat muhim o'rin tutadi. Bu haqida filologiya fanlari doktori N.Davqarayev-"Qoraqalpoq xalqi o'zining qayg'uli kunlarida ham, quvonchli kunlarida ham qo'shiqsiz, soz-suhbat, og'zaki poeziyasiz yashay olmadi."

Qoraqalpoq xalq og'zaki adabiyoti xalq turmushi bilan chambarchas bog'liq harakat qiladi. Aholining asosiy tirikchiligi bo'lgan dehqonchilik, chorvachilik, baliqchilik, parrandachilik va boshqa kasblar bilan bog'liq fikrlarni bayon qiladi. Shuning uchun ham u o'zining mavzusi bo'yicha, mazmuni bo'yicha juda boy. Ushbu boy meroslar asosida xalq pedagogikasi asrlar davomida rivojlanib kelmoqda. Hozirgi kunda shaxsni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan ta'lim-tarbiya qonuniyatlari, turli muammolari bilan shug'ullanuvchi ilmiy pedagogikada xalq pedagogikasi asosida paydo bo'ldi, rivojlandi.

Xalq pedagogikasining so'z yuritadigan masalalari juda ko'p va rang-barang bo'lib keladi. Bu masalalar yoshlar ta'lim-tarbiyasida nihoyatda salmoqli o'rin tutadi. Yoshlar ajdodlarimiz o'gitlarini, hayotiy tajribalarini faqat xalq pedagogikasi orqali o'zlashtirib keladi.

Demak: Xalq pedagogikasi bolalar ta'lim-tarbiyasida etnik guruhlarining empirik tajribasi, elat, qabila, oila hamda milliy qadriyatlarga axloqiy va estetik qarashlar haqidagi fandir.

Xalq pedagogikasida tarbiyaviy ta'sirlar g'oyat ta'sirchan, jonli harakat qiladi. Xalq pedagogikasining barcha tarbiya vositalarida ta'lim-tarbiya ishlarini yoshlarga milliy tarbiya berish vazifasini amalga oshirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi.

Masalan: Aqlining kamchiligini uyqu bilan yetkazar .

Irisqalining kamchiligini kulgi bilan yetkazar.

Bu misolda yoshlarni mehnat qilishga undaydi, dangasalik, ko'p uxlash zarar deb tushuntirishga harakat qiladi...

Xalq pedagogikasining qaysi sohasini olmaylik, insonni, uning baxtli hayot kechirishini, ahil-inoq yashashini o'rtaga qo'yadi. Yoshlarga bunday yaxshi

fazilatlarni aytib, tushuntiribgina qolmay, o'zlarining saqlanib kelayotgan an'analari, urf-odatlarini qo'llash orqali namuna, hunarlar ko'rsatib ham boradi. Xalqimizning bunday an'analari insonlar hayotida axloqiy munosabatlarning ajoyib namunalari aks etib turadi. Bunda: Vatanni jondan ortiq sevish, ota-onani sevish, qarindosh-urug'larga hurmat, qo'ni-qo'shnilarga bo'lgan yaxshi munosabatlar, do'st-birodarlarga bo'lgan yaxshi tuyg'ular yaqqol aks etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Qoraqalpoq etnopedagogikasi" o'quv qo'llanma Nukus bilim 2010.
2. Musirmanova.O., Bovbekova.G. "O'zbek xalq pedagogikasi."
3. Safo Ochil. "Mustaqillik va tarbiya masalalari" T.1995.
4. Оконь В. Основы проблемного обучения. – Москва: Просвещение, 1998.
5. Лернер И. Я. Проблемное обучение. – Москва: Просвещение, 1974. – С.67.
6. Кудрявцев В. Т. Проблемное обучение: истоки, сущность, перспективы. –Москва: Знание, 1991. – С. 9.